

YERYÜZÜNDE ÜÇ BÜYÜK MESCİD

Ahmet GÜÇ*

ÖZET

Bu makalede, yeryüzünde inşa edilen ve kendilerine yapılan ziyaret ve oralarda yapılan ibadetin fazileti yönünden diğerlerinden ayrılan üç mescid ele alınmıştır. Kendi aralarındaki ortak yönlere de değinilmiştir. Bunlar: Mescid-i Haram, Mescid-i Nebi ve Mescid-i Aksa'dır.

الخلاصة

تناولنا في هذه المقالة المساجد الثلاثة التي بنيت في الأرض وتباينت عن غيرها من حيث زيارتها والعبادة فيها. وبحثنا الجوانب المشتركة بينها. وهذه المساجد هي المسجد الحرام ومسجد النبي والمسجد الأقصى.

* Dr.; U.Ü. İlahiyat Fakültesi, Öğretim Görevlisi.

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerim'de "bütün mescidlerin Allah'a âit olduğu"¹, hadiste de "yeryüzünün tamamının ümmet-i Muhammed'e mescid ve temiz sayıldığı" bildirilmiştir². Buna rağmen Hz. Peygamber: "Ancak şu üç mescide (ibaret ve ziyaret amacıyla) yolculuk yapılır. Bunlar: Mescid-i Haram, Mescid-i Nebî ve Mescid-i Aksâ'dır" demiştir³. Bu hadisin söyleniş sebebi ve hadisten çıkarılan hükümler şöyle belirtilmiştir:

Rivayete göre bu hadis, adı geçen üç mescidin dışında herhangi bir mescidde namaz kılmayı adayan kimse hakkında söylenmiştir. Hadis'te, böyle bir adakta bulunmanın doğru olmadığı bildirilmiştir. Çünkü, câhiliye döneminde bazı kimseler, hürmet ve saygıya lâyık gördükleri yerleri ziyaret için yolculuk yaparlar ve ziyaret ettikleri bu yerlerin bereket ve faziletinden kendilerine de pay çıkarırlardı. Bu da Allah Teâla'nın dışında bir fâniye ta'zim ve ibâdete yol açıyor ve dinin şîârından olan bazı yerlerle karıştırmaya sebep oluyordu. Allah Resûlü, dinin şîârından olmayan bu tür ziyaret yerlerinin, dinin şîârından olan ziyaret yerleriyle karıştırılmaması için bu kapıyı kapamak istemiştir⁴. Buna rağmen, bu yerlere ziyareti adayan kimselerin takip edeceği yol hakkında İmam Mâlik, Nevevî ve Hattâbî gibi âlimler şu görüşleri ileri sürmüşlerdir:

İmam Mâlik'e göre: "Yaya değil, binitli olarak gidilebilecek bir mescidde namaz kılmayı adayan kimse, adağını, kendi memleketinde bulunan bir mescidde yerine getirir. Yalnız Mekke, Medine ve Kudüs mescidleri böyle değildir. Bunlarda namaz kılmayı adayan kimse için buralara gidip adağını yerine getirmek borçtur". İmam Mâlik'in bu fetvasından, bu üç mescidin dışındaki mescidlerde ibadet yapmak için adakta bulunulmuşsa, bu adağın yerine getirilmesinin gerekmediği ve dolayısıyla yolculuğa çıkmanın da gerekmeyeceği anlaşılmaktadır.

Nevevî de şöyle demiştir: "Bir kimse bu üç mescidden başka herhangi bir mescidde namaz kılmayı veya herhangi bir hayır işlemeyi adarsa, adağını oraya gidip yerine getirmesi lazım gelmez. Diğer mescidlerin birbirlerine fazilet ve üstünlükleri bulunmadığından, adağını, herhangi bir mescidde yerine getirirse kâfi gelir".

Hattâbî'nin konu ile ilgili açıklaması ise şöyledir. "Lâ tüşeddü" kelimesinin lafzı haberdir, mânâsı icâbdır ve kendisi ile teberrük olunan mekânlardan

1 Cın, 72/18.

2 Buhari, Salât, 56; Müslim, Mesâcid, 3, 4; Ebû Dâvud, Salât, 24.

3 Buhari, Fadlu's-Salâh fî Mescid-i Mekke ve'l-Medine, 1, 6; Müslim, Hacc, 415, 511; Ebû Dâvud, Menâsik, 94.

4 Sahih-i Buhari Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi, Ankara, 1976, IV, 168.

birisinde namaz kılmayı adamaya yöneliktir. Binaenaleyh, bu üç mescidden başka kendisi ile teberrük olunan enbiya mescidlerinden birisinde namaz kılmayı adayan bir kimse için adağını yerine getirmek vacip değildir. Böyle bir adak üzerine bu uzak mesafelere gitmeye lüzum da yoktur. Adakta bulunan kimse serbesttir. Dilerse gider, adağını, adadığı mekânda yerine getirir; isterse hiç gitmeden kendi beldesinde adağını yerine getirir. Yine Hattâbi, bu üç mescide gidiş amacını da şöyle açıklamıştır: "Mescid-i Haram'a yolculuk hac ve umre için farzdır. Resül-i Ekrem'in mescidine, kendisinin hayatında hicret maksadıyla yolculuk yapılırdı. Binaenaleyh, Mescid-i Nebi'ye yolculuk da kifâyeten vâciptir. Beyt-i Makdis'e sefer de bir fazilettir, müstehabdır"⁵. Hadis'ten şu hükümler çıkarılmıştır: 1- Bu üç mescidin, diğer mescid ve ma'bedlerden daha faziletli ve daha üstün olduğu. 2- Bu üç mescide, ibadet ve ziyaret amacıyla yolculuk yapmanın meşrû oluşu ve buralara yolculuğun teşvik edilmesi. 3- Bu üç mescid dışındaki mescidlerin fazilet bakımından birbirlerine eşit olduğu ve oralara yolculuk yapmanın nehyedildiği⁶.

Yeryüzünde bulunan bütün mescidlerin fazileti ve oralarda yapılan ibadetin derecesi açısından aralarında hiçbir fark olmadığı halde, bu üç mescidde kılınan namazın diğer mescidlerde kılınan namazdan, diğer mescidlerde kılınan namazın da, kişinin evinde kıldığı namazdan daha faziletli olduğu, hadis'te şu şekilde belirtilmiştir:

"Kişinin evinde kıldığı namaza bir, kabile mescidinde kıldığı namaza yirmi beş, Cum'a namazı kılınan yerlerde kıldığına da elli namaz sevabı verilir. Mescid-i Aksâ'da kıldığı namaza elli bin; benim mescidimde kıldığı namaza elli bin; Mescid-i Haram'da kıldığı namaza ise yüz bin namaz sevabı verilir"⁷.

Bu üç mescidde yapılan ibadetlerin de kendi aralarında farklı derecelere sahip olduğu, hadislerde şöyle ifade edilmiştir:

"Benim mescidimde kılınan bir namaz, Mescid-i haram hâriç, diğerlerinde kılınan yüz namazdan daha faziletlidir"⁸. Ebû Zer (r.a.) şöyle demiştir: "Resûlüllah'ın yanında olduğumuz bir sırada Mescid-i Nebi'nin mi, yoksa Mescid-i Aksâ'nın mı daha faziletli olduğunu tartıştık. Bunun üzerine Allah Resûlü: 'Benim mescidimde kılınan bir namaz, Mescid-i Aksâ'da kılınan dört (yüz) namazdan daha faziletlidir' buyurdu"⁹.

5 Bkz. Tecrid Terc., IV, 169-171.

6 Bkz. Tecrid Terc. IV, 166.

7 İbn Mâce, İkâmetü's-Salâh ve's-Sünnetü fhâ, 198.

8 Tecrid Terc., IV, 199.

9 Tecrid Terc., IV, 200.

"Benim mescidimde kılınan bir namaz, Mescid-i Haram hâriç, diğer mescidlerde kılınan bin namazdan daha faziletlidir. Mescid-i Haram'da kılınan bir namaz da, benim mescidimde kılınan yüz namazdan daha faziletlidir"¹⁰.

"Mescid-i Haram'da kılınan bir namaz, Mescid-i Aksâ'da kılınan bin namazdan daha hayırlıdır"¹¹.

"Mescid-i Haram'da kılınan bir namaz, diğerlerinde kılınan yüz bin namazdan daha faziletlidir"¹².

"Mescid-i Aksâ'da kılınan bir namaz, Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebi hâriç, diğer mescidlerde kılınan bin namaz kadar sevaptır"¹³.

Bu hadislerin söyleniş sebebi, şu hadislerden daha iyi anlaşılmaktadır:

"Osman bin Abdullah bin Erkam'ın dedesi Erkam'dan rivayetine göre, dedesi Erkam Resûlullah'ın yanına gelmişti. Resûlullah ona nereye gidiyorsun? diye sordu (Mescid-i Aksâ tarafını işaret ederek) şuraya gidiyorum diye cevap verdi. Bunun üzerine Resûlullah (a.s.): Oraya gitmene sebep olan şey bir ticaret midir? diye sordu. Erkam: Ben de hayır, fakat orada namaz kılmak istedim, dedim. Resûlullah - elini Mekke tarafına uzatarak - : Burada kılınan bir namaz; elini Şam tarafına uzatarak, orada kılınan bin namazdan daha hayırlıdır, dedi"¹⁴.

"Ebû Said'den gelen bir rivayete göre Resûlullah (a.s.) bir adamla vedalaştı ve ona, nereye gittiğini sordu. Adam: Beyt-i Makdis'e gidiyorum, diye cevap verdi. Bunun üzerine Resûlullah: "Benim şu mescidimde kılınan bir namaz, Mescid-i Haram hâriç, onun dışındaki mescidlerde kılınan yüz namazdan daha hayırlıdır, dedi"¹⁵. Bu rivayetlerden, Hz. Peygamber döneminde ashopdan bazılarının sırf ibadet ve ziyaret amacıyla Mescid-i Aksâ'ya yolculuk yaptıkları anlaşılıyor. Muhtemelen Hz. Peygamber, bu konuda ashopını uyarmış; Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebi'nin kendilerine daha yakın olduğunu ve oralarda yapılan ibadetin daha sevap olduğunu belirtmiştir.

Yukarıdaki hadislerden de anlaşılacağı gibi bu üç mescid, kendi aralarında Mescid-i Haram, Mescid-i Nebi ve Mescid-i Aksâ şeklinde bir derecelendirmeye tabi tutulmuştur.

Konu ile ilgili olarak verilen bütün bu hadisler, bu üç mescide yapılan ziyaretlerin ve oralarda yapılan ibadetin faziletini açık bir şekilde ortaya koyduğu gibi, bir gerçeği daha ortaya çıkarmaktadır. O da, bu üç mescide ayrıcalık

10 Buhari, Fadlu's-Salâh fî Mescid-i Mekke ve'l-Medine, I; Müslim, Hacc, 505, 510; Tirmizi, Mevâkıf, 126, Menâkıb, 67; Tecrid Terc., IV, 204.

11 Tecrid Terc., IV, 200.

12 Tecrid Terc., IV, 204.

13 İbn Mâce, İkâmetü's-Salâh, 196.

14 Tecrid Terc., IV, 200.

15 Tecrid Terc., IV, 199.

kazandıran özelliklerin neler olduğu sorusunun cevabındadır. İşte böyle bir soruya cevap aramak için, bu mescidlerin ayrı ayrı ele alınıp incelenmesi ve kendilerini diğer mescidlerden ayıran benzer ve farklı yönlerinin belirtilmesi gerekmektedir.

A- MESCİD-İ HARAM: KÂBE

Kâbe'nin, insanlar için yeryüzünde inşa edilen ilk mabed olduğu ve diğer özellikleri K. Kerim'de şöyle belirtilmiştir:

"Şüphesiz, âlemlere bereket ve hidayet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev (ma'bed), Mekke'deki (Kâbe)dir. Orada apaçık nişaneler (ayrıca) İbrahim'in makamı vardır. Oraya giren emniyette olur. Yoluna gücü yetenlerin o evi hacetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır..."¹⁶.

"Biz, Beyti (Kâbe'yi) insanlara toplanma mahalli ve güvenli bir yer kıldık. Siz de İbrahim'in makamından bir namaz yeri edinin (orada namaz kılın). İbrahim ve İsmâil'e: Tavaf edenler, ibadete kapananlar, rükû ve secde edenler için Evim'i temiz tutun, diye emretmiştik. İbrahim de demişti ki: Ey Rabbim! Burayı emin bir şehir yap, halkından Allah'a ve âhiret gününe inananları çeşitli meyvelerle besle..."¹⁷.

"Allah, Kâbe'yi, o saygıya lâyık evi, haram ayı, hac kurbanını ve (kurbanın boynuna asılan) gerdanlıkları (maddî ve manevî yönlerden) insanların belini doğrultmaya sebep kıldı. Bu da Allah'ın, göklerde ve yerde ne varsa hepsini bildiğini ve Allah'ın her şeyi bilici olduğunu (sizin de anlayıp) bilmeniz içindir"¹⁸.

"(İbrahim) Ey Rabbimiz! Ey Sahibimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için ben, neslimden bir kısmını senin Beyt-i Haremi'nin (Kabe'nin) yanında, ziraat yapılmayan bir vâdiye yerleştirdim. Artık sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meyledici kıl ve meyvelerden bunlara rızık ver! Umulur ki bu nimetlere şükrederler"¹⁹.

"İnsanlar arasında haccı ilân et ki, gerek yaya olarak gerekse nice uzak yoldan gelen yorgun argın develer üzerinde, kendilerine âit bir takım yararları yakinen görmeleri, Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine belli günlerde Allah'ın ismini anmaları (kurban kesmeleri için) sana (Kâbe'ye) gelsinler. Artık ondan hem kendiniz yiyin, hem de yoksula, fakire

16 Âl-i İmran, 3/96-97.

17 Bakara, 2/125-127.

18 Máide, 5/97.

19 İbrahim, 14/37.

yedirin. Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve o Eski Evi (Kâbe'yi) tavaf etsinler"²⁰.

Verilen âyet meallerinden de anlaşılacağı gibi Kâbe; Hz. İbrahim'in duâsının kabul edildiği, hac ve umre sebebiyle, davetine dünya müslümanlarının icâbet ettiği, Hanif Dîni'nin sembolü haline gelmiş ve bütün insanlığın kıblesi sayılan bir yerdir. Aynı zamanda hac ve umre sebebiyle dünyanın dört bir yanından gelen müslümanların ömründe bir defa da olsa, bir araya gelip tanışma ve kaynaşma imkânını buldukları yerdir. Yine orası; Hac, Umre, Tavaf ve kurban gibi bir kısım ibadetlerin birlikte yapıldığı, duâ ve niyazların kabul edildiği, insanların günah kirlerinden arınma imkânına sahip oldukları dînî bir merkezdir. Ayrıca Kâbe; yeryüzünde peygamber eliyle yapılan ve yapılması bizzat Allah tarafından istenen ve yeri hazırlanan (veya gösterilen)²¹ ilk ma'bed olma özelliğine de sahiptir²². Bu sebeple orası İslâm coğrafyasının ve mü'minlerin mânevi dünyalarının da merkezidir.

B- MESCİD-İ NEBÎ

Mescid-i Nebî; Hz. Peygamber'in Medine'ye varır varmaz, henüz kendisinin ikâmet edeceği bir mekânı bile yokken, ilk iş olarak düşündüğü ve Kur'ân-ı Kerim'in ifadesiyle, Kuba Mescidi'nden hemen sonra, "temeli takva üzere kurulan"²³ bir mesciddir. Orası hicret yurdunun dini merkezi, Hz. Peygamber'in yapımında bizzat çalıştığı ve ömrünün geri kalan kısmını geçirdiği, ömrünün sonuna kadar imamlığını yaptığı; pek çok dini, içtimâî, siyasî ve kültürel hâdiseye sahne olan, çok sayıda dini şahsiyetin öğrenim gördüğü, suffanın sığınağı, ilmin beşiği, İslâm'ın ilk üniversitesi²⁴ ve Peygamber Ravzası'nın bulunduğu yerdir. Bu yer hakkında Hz. Peygamber: "Evimle minberim arasında cennet bahçelerinden bir bahçe vardır ve minberim de Havz üzerindedir" buyurmuştur²⁵.

C- MESCİD-İ AKSÂ

Mescid-i Aksâ, Kudüs'te bulunan ve Beyt-i Makdis diye de bilinen mescidin adıdır. Yeryüzünde inşa edilen ikinci mesciddir²⁶. Mescid-i Haram'dan

20 Hacc, 22/27-29.

21 Bkz. Hacc, 22/26.

22 Bkz. Buhari, Enbiya, 10, 40; Müslim, Mesâcid, 1, 2.

23 Tevbe, 9/108. Bu âyetin hem Kuba Mescidi, hem de Mescid-i Nebi hakkında nâzil olduğu söylenir. Bkz. Belâzûri, Fütûhu'l-Büldân, Beyrut, 1403/1983, s. 17-19.

24 Bkz. M. Hamidullah, İslâm Müesseselerine Giriş, s.

25 Buhari, Fadlu's-Salâh fî Mescid-i Mekke ve'l-Medine, 5, 12.

26 Buhari, Enbiya, 10, 40; Müslim, Mesâcid, 1, 2.

bir aylık mesafede bulunduğu için", Aksâ (çok uzak) diye nitelendirilmiştir²⁷. Mescid-i Aksâ; Hz. Mûsa'dan Hz. İsa'ya kadar pek çok peygamberin buluşma yeri, ilâhî vahyin indirildiği önemli bir dini merkez; sevgili peygamberimizin semaya yükseltildiği, çevresi Allah'ın âyetleri ve nimetleriyle donatılmış²⁸ bereketli ve mukaddes bir yer olup geçmiş ümmetlerin kıblesi olduğu gibi, on altı-on yedi ay kadar da müslümanların kıblesi olmuştur²⁹.

Hz. Peygamber, Mescid-i Aksâ hakkında şöyle demiştir: "Davud oğlu Süleyman (a.s.) Beyt-i Makdis'in yapımını tamamladığında Allah'dan üç şey istedi: 1- Hüküm ilâhiye uygun düşecek şekilde hüküm verme yeteneği³⁰, 2- Kendisinden sonra kimseye nasip olmayacak bir mülk ve saltanat³¹, 3- Yalnız namaz kılmak için Mescid-i Aksâ'ya gelen herkesin, annesinden doğduğu günkü gibi günahlarından arınmış olarak geri dönmesi. İlk ikisi kendisine verildi. Üçüncüsünün de verilmiş olmasını ümit ederim"³². İbn Abbas da: "Beyt-i Makdis'i peygamberler inşa etti, orası peygamberlerin uğrak yeridir. Orada namaz kılmayan hiçbir Nebi veya ikâmet etmeyen hiçbir melek yoktur" demiştir³³. Ayrıca, Abdullah b. Ömer'in de, Mescid-i Aksâ'yı ziyarete gittiğinde, mescidde namaz kıldığı ve hiçbir şey ile meşgul olmayıp bir yudum su bile içmeden geri dönüp gittiği rivayet edilmektedir³⁴.

Mescid-i Aksâ, Yahudi ve Hıristiyanlar için de önemli bir dînî merkez ve her iki din mensuplarının kıblesidir. Bir Yahudi Ansiklopedisi'nde Mescid-i Aksâ hakkında şu ifadeler yer almaktadır: "Süleyman Ma'bedi'nin, üzerine inşa edildiği Moria Dağı (veya Tepesi), rivayete göre Âdem'in doğduğu ve Tanrı için bir Altar (sunak) yaptığı yerdir. Hâbil ve Kabil, kurbanlarını orada sunmuştur; Nuh Peygamber, Tûfan'dan sonra orada bir Altar yapmıştır; İbrahim, İshâk'ı Tanrı'nın bu dağında kurban olarak takdim etmiştir. Dâvud bu yeri, Yebûsî Araunah'dan satın almış ve neticede orası Süleyman Ma'bedi'nin en kutsal mekânındaki dâimî altarin yeri olarak seçilmiştir"³⁵.

Mescid-i Aksâ; Asurlular, Bâbilliler ve son olarak da M.S. 70'te Romalılar tarafından olmak üzere, tarihte defalarca yıkılmış; daha sonra Emeviler döneminde, bugünkü bulunduğu şekliyle, müslümanlar tarafından yeniden yapı-

27 Bkz. tecrid Terc., IV, 167.

28 Bkz. İsrâ, 17/1.

29 Bkz. Bakara, 2/142-150; Tecrid Terc., II, 374, IV, 200, 215.

30 Bkz. Enbiya, 21/78-79.

31 Bkz. Sâd, 38/35.

32 İbn Mâce, İkâmetü's-Salâh ve's-Sünnetü fihâ, 196.

33 Yakut el-Hamevî, Mu'cemü'l-Buldân, Beyrut, 1957, V, 166-167.

34 Bkz. Tecrid Terc., IV, 168.

35 The Jewish Encyclopedia, J.S.A., 1905, XII, 93-94.

muştır³⁶. Yani müslümanlar, diğer milletler gibi, onu yıkmamış, bilakis yeniden yapmak ve aynı ismi vermek suretiyle onun hatırasını yaşatmaya çalışmışlardır. Ancak, müslümanlar için bu derece bir öneme sahip olan Mescid-i Aksâ'nın, Yahudiler'in baskı ve tehdidinden kurtarılması, bütün müslümanlara düşen dini bir görev olmalıdır.

Görüldüğü gibi her üç mescid de birbirlerine benzeyen ortak özelliklere sahiptirler. Her üçü de peygamberler eliyle yapılmış birer ibadet ve ziyaret merkezleridir. Bunlardan Kâbe; yeryüzünde inşa edilen ilk ma'bed olması sebebiyle, bütün insanlığın kiblesi olan ve tüm müslümanların kendisine gönül bağıyla bağlı bulunduğu; inananların, ömürlerinde bir defa da olsa, hac vesilesiyle bir araya geldikleri ve birbirleriyle kaynaştıkları mukaddes bir mekândır. Yine orası, müslümanların günde beş defa yöneldikleri, manevî dünyalarının merkezidir. Kâbe, yeryüzündeki bütün câmi ve mescidlere de model olan ve bu yönüyle de bütün mescidlerde kendisinden bir ruh bulunan yüce bir makamdır. Aynı zamanda orası, temelinde Hz. İbrahim ve oğlu İsmâil (a.s.)'in duâsı ve harcı bulunan manevi arınma yeridir. Mescid-i Aksâ ise; başta Yahudi ve Hıristiyanlar olmak üzere, bir süre müslümanların da kiblesi olan ve bu yüzden her üç din mensuplarının da kutsal kabul edilen; yeryüzünde inşa edilmiş ikinci ma'bed olma özelliğine de sahip bulunan; Hz. Peygamber'in miraca çıktığı ve bütün peygamberlerle manen bulunduğu ve onlara imamlık yaptığı bir yerdir. Mescid-i Nebi de; Hz. Peygamber'in ömrünün büyük bir kısmını geçirdiği, sufyanın merkezi, ilmin beşiği, sevgili peygamberimizi sağlığında da, vefatından sonra da bağrına basmış, peygamber mescidi olma özelliğine sahip bulunan, İslâm'ın en doğru bir şekilde yaşandığı ve yayıldığı bir tebliğ merkezidir. Ayrıca bu mescidleri diğerlerinden ayıran diğer bir özellik de, bu mescidlerde görevli bir kısım meleklerin bulunması ve bu meleklerin, buralara gelen mü'minlerin arasında dolaşarak haklarında hayır ve saadet dilemiş olmalarıdır. Şu da bir gerçek ki, bu mescidleri ziyaret etmek, din büyüklerinin hatırlanmasına sebep olur. Bu mescidleri, ibadet ve ziyaretle devamlı mamur bir halde tutmak, dinin şîârı durumunda olan bu mekânları ihyaya ve îlây-ı kelimetullah'a da vesile olur³⁷.

36 Bkz. Elgün, Abdullah Çağrı, Kudüs İlk Kible, İstanbul, 1991, s. 90-115.

37 Bkz. Tecrid Terc., IV, 167.